

Murawy kserotermiczne

1. O siedlisku

Zgodnie z etymologią ich nazwy, murawy te rozwijają się w miejscach suchych i ciepłych (z greckiego: *kseros* i *thermos*), na podłożu bogatym w węglan wapnia. Silne nasłonecznienie gleby sprawia, że jej powierzchnia potrafi nagrzać się do 50°C. Nic dziwnego, że na murawach kserotermicznych występuje wiele gatunków typowych dla strefy stepów.

Wśród gatunków typowych dla tych siedlisk wyróżniają się rośliny posiadające nasiona eggozoochoryczne, czyli przenoszone na sierści zwierząt (pierwotnie dużych roślinożerców, które dawniej licznie występowały na stepach; później – owiec, kóz itd.). Szczególnie interesujące pod tym względem są ostnice, np. ostnica włosowata, której nasiona „wkładają się” w sierść zwierząt za pomocą długiej ości, pełniącej funkcję „wiatraczka”. Z murawami związanych jest wiele ciepłolubnych gatunków zwierząt, m.in. susły, a także modliszka zwyczajna, rzadkie gatunki prostoskrzydłych (nazywanych popularnie szarańczakami) i liczne motyle (np. paź żeglarz i paź królowej).

Niezwykłą grupą roślin na murawach są storczyki, których rośnie tu wiele gatunków, często bardzo efektownych i zagrożonych wyginięciem. Storczyki często „oszukują” owady, udając, że oferują nektar. W ciekawy sposób wykorzystują owady dwulistniki – ich kwiaty imitują samice konkretnych gatunków błonkówek, a do tego wydzielają zapachowe atraktanty seksualne. W ten sposób przyciągają samce dzikich pszczoł, które próbują z tymi kwiatami kopulować, dzięki czemu może dojść do zapłodnienia i wykształcenia nasion. Z kolei obuwiki mają kwiaty pułapkowe, w których owady, oszukane obiecującym słodką nagrodę zapachem, nie dość, że nie znajdują nektaru, to jeszcze trafiają do pułapki. Tylko nieliczne znajdują drogę wyjścia, której przebycie wymaga przecięcia się obok słupka i pręcików, dzięki czemu może dojść do zapylenia.

Murawy kserotermiczne dzielą się na dwa główne typy – murawy kwietne (zdominowane przez barwnie kwitnące byliny) i zajmujące bardziej skrajne siedliska murawy ostnicowe (budowane przez kępowe trawy).

2. Problemy

Kluczowe dla powstania i utrzymania muraw są czynniki powstrzymujące ich zarastanie i przekształcanie w kierunku zbiorowisk zaroślowych i leśnych. Naturalne murawy mogły utrzymywać się na wychodniach skalnych i stromych czy na podmywanych przez rzeki skarpach dolin, jednak większość powstała dzięki działalności człowieka. Dawniej sprzyjała im tradycyjna, ekstensywna gospodarka, przede wszystkim wypas zwierząt gospodarskich, głównie owiec i kóz.

Początkowo próbowano chronić murawy biernie; w tym celu utworzono szereg rezerwatów tzw. stepowych, w których zakazywano wypasu. Doprowadziło to do zaniku – teoretycznie objętych ochroną – muraw; jeszcze więcej płatów muraw utraciliśmy w przeszłości na skutek zaorania.

3. Działania

Tradycyjny wypas jest zdecydowanie najwłaściwszym sposobem ochrony siedliska. Jednak mimo to w planach zadań ochronnych muraw często wpisuje się koszenie. Tę metodę stosuje się jako jedyne wyjście wszędzie tam, gdzie wypas kóz czy owiec nie jest możliwy. Dlatego obecnie część cennych muraw jest wypasana w celu ich ochrony, podczas gdy wiele innych jedynie się wykasza. Organizacja wypasu to nie lada wyzwanie, zwłaszcza tam, gdzie dostępność odpowiednich zwierząt jest ograniczona lub po prostu ich brak.

W przypadku muraw mocno przekształconych na skutek braku użytkowania – przede wszystkim silnie zarośniętych przez zarośla, często z udziałem bardzo ekspansywnej robinii akacjowej, przed rozpoczęciem wypasu lub koszenia konieczne jest wycinanie lub wrywanie drzew i krzewów, które następnie wywozi się poza siedlisko. Nieużytkowane murawy w szybkim tempie ubożeją na skutek odkładanie się tzw. wojłoku, czyli zalegającej na powierzchni gleby warstwy zeszłorocznych, nierozłożonych pozostałości traw i innych roślin.

4. Przykłady

Powierzchnia chronionych w ramach projektu muraw to blisko 23 ha w 6 obszarach Natura 2000. Są to zazwyczaj niewielkie płaty, wielkości kilkudziesięciu arów, choć zdarzają się i większe powierzchnie.

Jedna z nich znajduje się w rezerwacie Polana Polichno w Nadleśnictwie Pińczów, które jest prawdziwą przyrodniczą perłą, znaną miłośnikom roślin. Ten rezerwat florystyczny istnieje już blisko pół wieku, a utworzony został właśnie w celu ochrony roślinności stepowej, w tym niespotykanego gdzie indziej u nas groszku panońskiego, a także wielu gatunków storczyków. Trzy polany, na których zachowały się murawy, są koszone się raz do roku, w terminie od września do połowy października. Zgodnie z planem zadań ochronnych koszenie wykonuje się na pewnej części siedliska, co rok na innej powierzchni. W pierwszym roku projektu usunięto także krzewy porastające część muraw. Dzięki temu zwiększyło się nasłonecznienie murawy, co przysłużyło się znakomicie rosnącym tu obuwikom, które zaczęły obficie kwitnąć w kolejnych latach.

5. Ciekawostki

Murawy są jednymi z najbardziej kwiatnych typów siedlisk w Polsce i obfitują w różnokolorowe byliny. Podczas sezonu wegetacyjnego, od wczesnej wiosny do jesieni, gatunki nadające murawom barwę kwitną w określonym czasie, dzięki czemu murawy wczesną wiosną są jasnozielono-żółte, późną wiosną – zielono-biało-różowe, wczesnym latem – żółto-niebiesko-fioletowe; późnym latem natomiast kwitną jedynie nieliczne gatunki i murawa nabiera barwy suchego siana.

Z murawami kserotermicznymi związane są stepowe gatunki ssaków, które osiągają u nas północną granicę zasięgu, takie jak dawniej liczny, a obecnie zagrożony u nas wyginięciem suszał perełkowany, a także – skrajnie u nas rzadkie – tchórz stepowy i smużka stepowa.

Murawy rozwijają się najczęściej na stromych zboczach, nienadających się do zaorania, ale do wypasu zwierząt, zwłaszcza owiec. Obecnie owce kojarzą nam się przede wszystkim z górami, ale jeszcze kilkadziesiąt lat temu były powszechnie hodowane w całej Polsce. Uważa

się, że wypas owiec ułatwiał rozprzestrzenianie się roślin stepowych, których nasiona przyczepiały się do gęstej, splątanej owczej wełny i były przenoszone na znaczne odległości.

Na murawach kserotermicznych występuje bardzo rzadki w Polsce dyptam jesionolistny, zwany też krzewem mojżeszowym. W naszym kraju znanych jest jedynie kilka jego naturalnych stanowisk. Dyptam to bardzo dekoracyjna, aromatyczna roślina, która obficie wytwarza olejki eteryczne. Dawniej sądzono, że w upalny dzień mogą one doprowadzić do samozapłonu rośliny i utożsamiano go z biblijnym „krzewem gorejącym”, co nie zostało jednak potwierdzone badaniami naukowymi. Należy jednak obchodzić się z nim ostrożnie, ponieważ pod wpływem gorąca wydzielane przez roślinę olejki mogą dotkliwie poparzyć skórę.

Ze względu na ocieplenie klimatu, w przeciwieństwie do wielu innych opisywanych tu siedlisk, murawy kserotermiczne mają duże szanse na to, żeby w przyszłości zwiększać zasięg swojego występowania – o ile przetrwają gatunki, które je tworzą.

6. Mapa

Bielsk, Chmielnik, Kołaczyce, Mieszkowice, Pińczów, Zdroje